

דאי לא קידש מאורתא מבערב — מקדש למחר?!

אמר ליה רב נחמן בר יצחק: "דאי" לא קתני! התנא מדבר רק במקרים רגילים ולא בא להורות לנו דינו של אדם שפשע, או שבמקרה לא קידש בזמן, ולא קיים דברי חכמים.⁽⁹⁾

איתביה מהא דתניא: כבוד יום וכבוד לילה — כבוד יום קודם. מי שאין לו בשבת מספיק יין או מיני מגדים גם ללילה וגם ליום, עדיף שישאיר אותם ליום.⁽¹⁰⁾

ואם אין לו אלא יין לכוס אחד בלבד — אומר עליו בליל שבת קידוש היום, ולא קה-ב ישאירנו למחר לשתותו לכבוד היום באמצע הסעודה. מפני שקידוש היום קודם לכבוד יום.

ואם איתא שאפשר לקדש כל היום כולו — לישבקה, ישאיר את הכוס עד למחר, וליעביד ביה תרתי! יקדש עליו, ויקיים בזה גם מצות כבוד היום [במקצת, אעפ"י שאינו שותהו בתוך הסעודה]⁽¹¹⁾?

אמר ליה רב נחמן בר יצחק: הכיבה מצוה בשעתה! שהרי מצינו שמקריבין על המזבח

10. הטעם משום שמה אמר להם לישראל "אכלוהו היום" רק ביום השבת. ר"ש סיריליא ירושלמי ברכות סוף פ"ז.

ויש שכתב הטעם, משום דאפקיה רחמנא בלשון יום דכתיב "אכלוהו היום". חסדי דוד על התוספתא ברכות פ"ג.

ואחרונים הקשו מכאן על הסוברים שאין להניח מצוה קלה הבאה לידו כדי שיוכל לקיים לאחר מכן מצוה יותר גדולה, היות שאין מעבירין על המצוות. שהרי לפי זה היה צריך להעדיף כבוד לילה שהוא כבר בא עתה.

ותירצו עפ"י החכם צבי, שהכלל הזה נאמר רק בשתי מצוות, אבל באותה מצוה מותר לדחותה לאחר זמן כדי לעשותה יותר מן המובהר. והכא נמי סעודת שבת כולן נחשבות למצוה אחת.

1. ובלילה יאכל בלא קידוש. ואין איסור בדבר הואיל ומניעתו מהקידוש הוא כדי לקיים בו מצוה אחרת של כבוד היום. מאירי.

9. הרא"ש בברכות פ"ג סימן ב] הביא מחלוקת ראשונים במי שהיה אונן במוצ"ש אם חייב להבדיל למחר.

ובמנ"ח מ' ל"א ביאר שהמחלוקת היא אם הבדלה שלאחר מוצ"ש הוא בתורת תשלומין למוצ"ש, וממילא אם היה פטור בעיקר הזמן אינו חייב להשלים. או שעיקר החיוב נמשך עד יום רביעי בשבת. וכיון שחזר ונתחייב במשך הזמן הזה חייב להבדיל.

וכתב עוד, שמאחר שבסוגיא דין מדמינן דין קידוש להבדלה, משמע שגם גדר הדין דמקדש והולך כל השבת תלוי בפלוגתא זו, האם היום הוא תשלומין ללילה או שעיקר החיוב נמשך כל היום.

ועוד כתבו האחרונים, שבשאלה זו תלויה גם המחלוקת שהובאה בטור או"ח סי' רע"א במי שלא קידש בלילה במזיד אם יכול לקדש ביום. שאם הזמן הוא כל היום אין הבדל בין שוגג למזיד. אך אם היום הוא רק בגדר תשלומין הרי יש לדמותו לתפילה, שאם הזיד ולא התפלל אין לו תשלומין. ורק דשכח או נאנס יש לו תשלומין.

ומוכח שלא אמרינן חביבה מצוה בשעתה! שלא עדיף להבדיל מיד במוצאי שבת קודם הסעודה, על אף שאז הוא שעת ההבדלה.⁽²⁾

אמר ליה רב נחמן בר יצחק: **אנא — לא חבימא אנא!** לא אמרתי זאת מדעתי שחביבה מצוה בשעתה. ולא חוזאה אנא! אינני מגיד עתידות, ולא יחידא אנא לא אמרתי זאת משמו של אדם יחיד.

אלא, גמרנא, כך שמעתי בישיבה, וסדרנא אנא מסדר שמועות [הלכות] לפני רבותי תמיד, וכן מוריין בני מדרשא כותי.⁽³⁾

וליישב קושייתך מהבדלה, יש לומר:

שאני לן בין עיולי יומא, הקידוש בכניסת יום השבת, לבין אפוקי יומא, להבדלה, שהיא ביציאת השבת.

כי לגבי עיולי יומא — כל כמה דמקדמינן ליה עדיף. ומחבבינן ליה להקדים ולעשות את הקידוש בליל שבת דוקא ולא ביום למחרת, כי חביבה מצוה בשעתה, וזריזין מקדימין למצוה.

אבל לגבי אפוקי יומא — מאחרינן ליה! כשיש איזו שהיא אמתלא, כגון היכא שאין

בשבת את האיברים של קרבנות הציבור של שבת, אעפ"י שמעיקר הדין אפשר להקריבם גם במוצאי שבת.

והכא נמי, עדיף שיקדש בלילה שהוא עיקר זמנו, מאשר להמתין למחר, למרות שיקיים אז גם את מצות כבוד היום.

ומקשה רבינא: ומי אמרינן חביבה מצוה בשעתה לגבי ברכה?

והא תניא: הנכנס לביתו במוצאי שבת ומבדיל על הכוס — מברך על היין תחילה ברכת בורא פרי הגפן, לפי שברכת היין תדירה יותר משאר הברכות. ואחר כך מברך על המאור, ועל הבשמים [כדברי בית שמאי. ובית הלל סברי בשמים לפני מאור, כמנהגנו].

ואחר כך אומר הבדלה על הכוס. לפי שהיא ברכה ארוכה והשאר הן ברכות קצרות, לפיכך אומרה לבסוף.

ואם אין לו אלא כוס אחד ולא ישאר לו יין לכוס של ברכת המזון אחר סעודתו במוצאי שבת — מניחו לכוס עד לאחר המזון, ומשלישין מחברן כולן את כל הברכות לאחרי, שאומר את כולן לאחר ברכת המזון על אותו הכוס.

3. האור שמח כתב לבאר "המליצה הצחה אשר לא מצאנו כמוה בש"ס" שסברא זו דאפוקי יומא מאחרינן ליה תלויה בפלוגתא דאמוראי לעיל [קב ב] לענין סדר קידוש והבדלה ביו"ט שחל במוצ"ש. דרב ולוי ורבנו סברי שקידוש קודם להבדלה משום דאפוקי יומא מאחרינן. ור' יהושע בן חנניה ושמואל ורבה סברי שהבדלה קודמת לקידוש, ולית להו הך סברא דאפוקי

2. מכאן ראה שמי שלא קידש בלילה שמקדש והולך כל השבת אינו בגדר תשלומין [עייין לעיל קה א בעיונים 9] אלא כל היום נחשב זמנו. דאל"כ מה מקשה הגמרא מקידוש ההבדלה שמניחו לאחר המזון, דאז ודאי עדיין זמנו, משא"כ בקידוש אין לו לאחר עד למחר שהוא רק בגדר תשלומין. שו"ת ר"ש איגר או"ח סי' ו.

ב. ושמע מינה: ברכה, ברכת המזון, טעונה כוס.⁽⁵⁾

דקתני שמניח את הכוס לאחר המזון כדי שיברך עליו.

ג. ושמע מינה: כוס של ברכה — צריך שיעור שיהא בו לפחות רביעית.

שאם לא כן היה יכול לחלק את הכוס שיש לו לשתים, ויוכל להבדיל בזמן, וגם ישאר לו יין לכוס נוספת לברך עליה לאחר מכן ברכת המזון.

לו אלא כוס אחד, מאחרין את ההבדלה עד לאחר המזון, כי היכי דלא ליחוי עלן כטונא! שלא תראה השבת עלינו כמשא, שממהרין ליפטר ממנו.

שמע מינה מהא מתניתא תמני שמונה הלכות:⁽⁴⁾

א. שמע מינה: המבדיל בתפלה, שאומר אתה חוננתנו, צריך שיבדיל גם על הכוס.

דקתני בברייתא: הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין, אעפ"י שברך כלל אנשים מבדילין בתפלה.

וכתב הב"י סי' קפ"ב שהרמב"ם הוכיח כן מסוגיא אחרת בפרקין. ולדעתו צ"ל דכוונת הגמרא כאן שמע מינה שבהרהמ"ז טעונה כוס, היינו רק למצוה מן המובחר.

אולם התוס' כאן ועוד ראשונים פסקו להלכה מכח סוגיא דידן שברהמ"ז טעונה כוס.

והמחבר בשו"ע או"ח סי' קפ"ב הביא את שתי הדיעות ולא הכריע ביניהם. ועיי"ש במ"ב שמנהג העולם להקל שלא לחזור אחר כוס. אם לא כשיש לו יין בביתו, דאז בודאי מצוה מן המובחר לכו"ע לברך על הכוס.

והקשו התוס' דלרבן גמליאל דסבר במסכת ברכות [מד א] דכל שבעת המינים טעונים ברכת המזון, אם נאמר דברהמ"ז טעונה כוס הרי יצטרך לשתות שוב יין, ולברך ברהמ"ז ולא יפטר לעולם.

ותירצו דלא תיקנו כוס אלא אחר סעודת לחם ולא בכל ברהמ"ז. תוד"ה ש"מ ברכה.

ובברכות תירצו דהיכא דאינו שותה בקביעות רק מלא לוגמיו [שזהו שיעור שתיה לענין ברכה אחרונה לדעתם] מודה ר"ג דאי"צ לברך ברהמ"ז. דאל"כ וכי לית ליה לר"ג כלל שיש ברכה מעין שלש. שם לז א. ד"ה נתן.

יומא מאחרין. וקאמר רב נחמן בר יצחק שהוא אינו מהסוברים שהבדלה קודמת לקידוש אלא מהסוברים שקידוש קודם להבדלה. וקרא לכל אחד בכינויו. שרבי יהושע בן חנניה נקרא חכם [בכורות ח ב "חכימי דיהודאי אנא"]. ושמואל נקרא חוזה שהיה חוזה בכוכבים [ברכות נח ב "נהירין לי שבילי דשימא כשבילי דנהרדעא"]. ורבה נקרא יחידאה [ב"מ פו א "אני יחיד בנגעים"]. ולוי נקרא גמרא [סנהדרין יז ב "למדים לפני חכמים - לוי מרבי"]. ורב נקרא סדרנא [חולין קלו ב "ריש סדרא בבבל"]. ועל רבנן קאמר "וכן מורין בבי מדרשא". אור שמח הל' שבת פכ"ט הי"ב.

4. הקשו התוס' דהוה מצי למימר תשע, דש"מ שמותר לאכול קודם הבדלה כשאין לו אלא כוס אחד. תוד"ה ש"מ.

ובתוס' רי"ד תירץ דלא שייך לומר ע"ז לישנא ד"שמע מינה", שהרי זה עיקר הברייתא, דתני מניחו לאחר המזון ומשלשן כולן לאחריו.

5. הרמב"ם בהל' ברכות פ"ז הט"ו פסק שברהמ"ז אינה טעונה כוס.

קודם האכילה [שיש מאן דאמר שסובר כן, לקמן קו ב]. שהרי כאן הוא אוכל סעודתו קודם, ולאחר מכן הוא מבדיל.⁽⁸⁾

ז. ושמע מינה: אומר ב' קדושות על כוס קו-א אחד.

שמותר לומר שתי מצוות על כוס אחת, כגון הכא שאומר ברכת המזון והבדלה על אותה הכוס [לעיל קב ב] אומרת הגמרא שבדרך כלל אין לעשות כן, ורק כאן התירו משום שאין לו אלא כוס אחת.

ח. ושמע מינה: כי ברייתא זו — בית שמאי היא, ואליבא דרבי יהודה!

שבית שמאי סוברים כן, שמברך על המאור לפני הבשמים. דאילו לבית הלל מברך על הבשמים קודם ואח"כ על המאור.

ד. ושמע מינה: המברך על הכוס צריך שיטעום ממנו!⁽⁶⁾

שאם לא כן היה יכול להבדיל תחילה, ולהשאיר את הכוס מלא לברכת המזון.

ה. ושמע מינה: טעמו — פגמו! שאם טעם מהכוס הוא נפסל לכוס של ברכה.

שאם לא כן היה יכול להבדיל ולטעום ממנו מלא לוגמיו, ועדיין ישאר רביעית לברכת המזון [ובאופן כזה מדובר כאן, שיש לו בכוס האחת יותר מרביעית. ו"אין לו אלא כוס אחד" היינו שיש בה יין פחות משתי רביעיות. תוס' ד"ה שמע מינה טעמו].⁽⁷⁾

ו. ושמע מינה: טעם — מבדיל!

מי שאכל קודם הבדלה יכול עדיין להבדיל בערב ואינו צריך להמתין עד למחר ולהבדיל

כגון הבדלה וברהמ"ז צריך לשתות מכוס שיש בו רביעית. תוד"ה ש"מ טעמו.

והאחרונים הקשו שעדיין יש עיצה לשפוך לכוס אחר ולהשאיר רביעית בכוס הראשון וישה ממנו ואח"כ יתקן את הפגימה ע"י שיחזיר את היין מכוס השני לראשון. ותירצו שהגמרא סברה עתה שאין מועיל תיקון של הוספת יין לכוס פגום, והכי קאמר: שמע מינה טעמו פגמו ולא מועיל שום תיקון. ורב אשי דחה ואמר שהטעם משום שאין בו שיעור, ולדבריו יש לומר דמהני תיקון, וכפי שאכן נפסק להלכה.

8. הקשה המהרש"א, מאי ראייה מכאן לגבי מי שטעם באיסור קודם הבדלה? דילמא שאני הכא שמותר לו לכתחילה לאכול קודם הבדלה. לעיל קב ב בתוד"ה מניחו.

ומכח קושיא זו כתב הבה"ג שאי"צ לברך ברכה אחרונה על כוס של ברהמ"ז. וכתב הרא"ש "ודבר תימה הוא. ושמא חשבו כבא מחמת הסעודה אעפ"י שהפסיק בברהמ"ז. והעולם לא נהגו כן".

6. לכתחילה צריך שיטעום המברך בעצמו ובדיעבד אף אם שטה אחד מהשומעים יצאו כולם ידי חובתן ואפילו אם השותה הוא תינוק כדמוכח במסכת עירובין [מ ב] שהגמרא שאלה למה לא יברכו ביה"כ שהחיינו על הכוס ויתנו לקטן לשתות. רשב"ם.

[לעיל ק ב לגבי קידוש כתב הרשב"ם דלכתחילה צריך שכל השומעים ישתו].

7. הקשו התוס' דאכתי תיקשי למה לא טעם מהכוס ע"י ששפך ממנו לידו או לכוס אחר באופן שהכוס לא נפגם. ותירצו דככוס של חובה